

ONTWIKKELING

Het dominante ontwikkelingsmodel, de collaterale damage en de vluchtroutes van het Westen

Alma De Walsche

De allesomvattende ecologische crisis waar we ons vandaag in bevinden is de vrucht van bijna drie eeuwen industriële ontwikkeling. Die blijkt niet alleen nefast voor de planeet maar heeft ook een mondiale samenleving voortgebracht waarin de polarisatie tussen wie heeft en wie niet heeft groeit. Demografische groei en nieuw opkomende machten maken ons vandaag duidelijk dat gewoon doorgaan op de ingeslagen weg uitgesloten is. De planeet en het overgrote deel van haar bewoners lopen hierbij gevaar. Hoewel de industrielanden vaak de indruk wekken duurzaam bezig te zijn, gaat het toch vaak om nepoplossingen waarbij groene opties worden gerealiseerd ten koste van het Zuiden. Op die manier is het Zuiden niet meer alleen een leverancier van goedkope grondstoffen (sources), ook pollutie en afval (sinks) worden naar het Zuiden verwezen. Die processen hebben alles te maken met de diepe verankering van het dominante ontwikkelingsmodel, waardoor de rijke landen steeds nieuwe ontsnappingsroutes uitvinden. Een radicaal nieuw concept voor ontwikkeling in mondiaal perspectief dringt zich dan ook op. Een alternatief in meervoud, met respect voor de pluriformiteit van landen, bevolkingsgroepen, culturen en biotopen. Voor dat nieuwe perspectief op milieu en ontwikkeling biedt de ecologische economie een goede basis.

De ecologische crisis als uitgangspunt

De afgelopen jaren werden we rijkelijk voorzien van wetenschappelijke gegevens die onderbouwen wat we al langer wisten: dat ons ontwikkelingsmodel te zwaar weegt op de planeet, de lasten en de lusten ongelijk verdeeld zijn, en dat we volstrekt onduurzaam bezig zijn. En wat erger is: dat we er in die twintig jaar dat we dat probleem nu al aankaarten, zelfs niet in geslaagd zijn de meest zorgwekkende trends om te keren! De Nobelprijs voor Al Gore en voor het IPCC hebben - laat ons hopen - de wind uit de zeilen genomen voor de *non-believers*, die voor een groot deel verantwoordelijk zijn voor het uitblijven van drastische maatregelen.

De belangrijkste bronnen die ons wetenschappelijke gegevens aandragen over de ecologische crisis zijn de rapporten van het *International Panel on Climate Change* (IPCC) over de globale opwarming, het *Millennium Ecosystem Assessment*, over biodiversiteit en ecosystemen, en de *Living Planet Index* over de milieugebruiksruimte.

Eerder dit jaar werden drie IPCC-rapporten gepubliceerd¹. Op 17 november mogen we het vierde IPCC-rapport verwachten, dat een synthese brengt van deze

drie rapporten. Al die rapporten spelen in op het klimaatprobleem, als gevolg van de stijgende CO₂ in de atmosfeer. Het enige multilaterale politieke instrument om dit probleem het hoofd te bieden, is het Kyoto Protocol, met afspraken voor CO₂-reductie voor de periode 2008-2012. Maar dat is uitermate beperkt in opzet en impact, omdat de grote vervuilers - de VS en Australië - er zich niet achter wilden scharen en omdat in deze eerste fase géén verplichtingen werden opgelegd aan ontwikkelingslanden. Het probleem van opwarming is immers vooral gecreëerd door de industrielanden en de ontwikkelingslanden kunnen terugvallen op een 'historische achterstand', ten aanzien van de 'historische schuld' van het rijke Westen. De inkrimpingen die het Kyoto Protocol oplegt aan de rijke landen zijn bovendien extreem laagdrempelig, wanneer de meest actuele gegevens stellen dat we tot een reductie van 80 tot 90 procent CO₂ moeten komen. Dat Kyoto Protocol is eind dit jaar in Bali aan een herziening toe, en we kunnen alleen maar hopen dat daar moedige en bindende afspraken worden gemaakt, mét engagementen van de snelgroeiende ontwikkelingslanden als China, India en Brazilië.

De globale opwarming is echter maar één, zij het zeer omvattend probleem. Daarnaast en daarmee samenhangend is er het probleem van biodiversiteitverlies, diepgaande aantasting van de ecosystemen en uitputting van de grondstoffen. Volgens het *Millennium Ecosystem Assessment* (2005) verkeren 15 van de 24 bestudeerde ecosystemen op aarde in een toestand van verregaande degradatie, zullen 60 procent van de voorzieningen die de natuur aanlevert daardoor erg schaars worden de komende 50 jaar, met ernstige gevolgen voor de voedselvoorziening, de waterbevoorrading, en de gezondheid. Ook buffersystemen die beschermen tegen natuurrampen, komen daardoor in de problemen. 18 tot 37 procent van de bestudeerde landsorten is met uitsterven bedreigd. De teloorgang is niet alleen een probleem voor de soorten zelf. Aangezien vele soorten van elkaar afhankelijk zijn, zal de verdwijning van 18 procent landsorten leiden tot moeilijk te kwantificeren vermenigvuldigingseffecten.

Opvallend is ook de gestage achteruitgang van mangroves en koraalriffen, bijzondere mariene ecosystemen die een cruciale rol spelen in het handhaven van de biodiversiteit en andere essentiële milieufuncties.

Hoe langer hoe meer groeit ook het inzicht dat biodiversiteit en de toestand van de ecosystemen niet los te koppelen zijn van ontwikkelingsthema's. Het gaat helemaal niet om een luxeprobleem. Meer nog dan de welstellende bevolkingsgroepen zijn de armen voor hun overleven afhankelijk van wat de ecosystemen, de natuur, hen aanlevert aan bouwmaterialen, voeding, proper water, geneeskrachtige kruiden, vezels voor kledij... Die natuurlijke habitat waarop hun levenswijze en cultuur is gebouwd, staat vandaag in toenemende mate onder druk of wordt voor oliewinning, mijnbouw, grootschalige landbouw, infrastructuurprojecten gewoon weg gewalst. Op de VN-Conferentie over Duurzame Ontwikkeling in Johannesburg, in 2002, is overeengekomen om tegen 2010 het verlies aan biodiversiteit een halt toe te roepen, in de campagne *Countdown 2010*. Het enige raamwerk om hier gezamenlijk aan te werken is de Conventie over Biodiversiteit (CBD).

Een derde rapportering over de toestand van de planeet is het *Living Planet* rapport

Hoe langer hoe meer groeit ook het inzicht dat biodiversiteit en de toestand van de ecosystemen niet los te koppelen zijn van ontwikkelingsthema's. Het gaat helemaal niet om een luxeprobleem. Meer nog dan de welstellende bevolkingsgroepen zijn de armen voor hun overleven afhankelijk van wat de ecosystemen, de natuur, hen aanlevert aan bouwmaterialen, voeding, proper water, geneeskrachtige kruiden, vezels voor kledij...

(tweejaarlijks) over de milieugebruiksruimte. Dit rapport volgt twee parameters. De *Living Planet Index* meet de gezondheid van de ecosystemen en de biodiversiteit, aan de hand van meer dan 3600 populaties van 1300 gewervelde dieren. In totaal werden 695 soorten landdieren, 344 soorten zoetwaterdieren en 274 soorten zeedieren onderzocht. Tussen 1970 en 2003 daalde de eerste groep met 31 procent, de tweede met 28 procent en de derde met 27 procent.

De tweede parameter, de ecologische voetafdruk, meet hoeveel land en zee we per jaar nodig hebben om ons de grondstoffen te leveren die we verbruiken, en het afval daarvan te verwerken. In 2003 bedroeg de gemiddelde voetafdruk 2,2 ha per persoon, wat 25 procent hoger is dan de biocapaciteit van de aarde (die ligt op 1,8 ha). De aarde doet er één jaar en drie maanden over om de natuurlijke rijkdommen te produceren die de mens op een jaar tijd verbruikt. Voor 2001 was dat nog 21 procent. Uit dat rapport blijkt verder dat Afrika, Azië en de Pacific, de Andes, Centraal-Amerika en de Caraïben onder hun biocapaciteit blijven. Dit, terwijl 79 procent van de wereldbevolking in het Zuiden woont! België komt op de 13de plaats op de wereldranglijst van ecologische voetafdruk, met een gemiddeld verbruik van 5,6 ha per persoon per jaar. En allemaal samen consumeren wij, Belgen, 4,5 maal het equivalent aan natuurlijke rijkdommen die ons land jaarlijks kan produceren. En die we dus halen uit import. Ook Frankrijk komt aan 5,6 ha per persoon per jaar; Nederland doet het beter, met 4,4 ha; Duitsland komt aan 4,5 ha. Bovenaan staan de VS op 9,6 ha en de Verenigde Arabische Emiraten op 11,9 ha!

De achterliggende oorzaken die tot deze situatie geleid hebben, liggen verankerd in het industriële ontwikkelingsmodel dat bijna drie eeuwen geleden in gang is gezet. Daarin wordt de economie gezien als een gesloten systeem, los van de natuur, wordt er bijzonder kwistig omgegaan met het gebruik van energie en grondstoffen en wordt de kostprijs van wat uit de natuur gehaald wordt, op geen enkele manier verrekend. Het gaat ook om een kapitalistische economie, gebaseerd op winstmaximalisering en de mythe van de permanente economische groei. Dat ontwikkelingsmodel is gegroeid binnen een bepaalde visie op wetenschap en cultuur (het lineaire denken en atomisering binnen de wetenschap), en het mens- en wereldbeeld dat daaraan gekoppeld is, met een specifieke invulling van de relatie van de mens met de natuur en van het begrip ontwikkeling en vooruitgang.

In dat ontwikkelingsproces liggen de wortels voor de ecologische en sociale ramp waar we vandaag mee te maken hebben. De crisis wordt nog verergerd door het feit dat we in een volle wereld leven, met 6,5 miljard mensen, dat nieuw opkomende machten het westerse ontwikkelingsmodel nastreven en dat de grondstoffen steeds schaarser worden, wat tot conflicten leidt.

Het is nochtans geen optie om dezelfde koek eindeloos te laten doorgroeien om het armoedeprobleem op te lossen. Dat zou een nog grotere ecologische ramp betekenen en bovendien werkt het doorsijpeleffect niet: voor één dollar armoedeverlichting is 166 dollar economische groei nodig. Of om het met de woorden van Sunita Narain te zeggen, directrice van het *Center for Science and Environment* in New Delhi: “Wij hebben de pech aan onze ontwikkeling te beginnen op een moment dat de wereld vol is, de grondstoffen uitgeput en de afvalputten verzadigd zijn. Daarom kunnen wij jullie model niet navolgen. Het zoeken naar een nieuw ontwikkelingsspoor, naar nieuwe vormen van moderniteit, is een opdracht voor Noord en Zuid.”

“Wij hebben de pech aan onze ontwikkeling te beginnen op een moment dat de wereld vol is, de grondstoffen uitgeput en de afvalputten verzadigd zijn. Daarom kunnen wij jullie model niet navolgen. Het zoeken naar een nieuw ontwikkelingsspoor, naar nieuwe vormen van moderniteit, is een opdracht voor Noord en Zuid.”

De impact van het dominante model op het Zuiden

Relevantie van de ecologische economie

De voorbije decennia zijn gekenmerkt door een explosieve groei in de ontginning van natuurlijke rijkdommen (fossiele brandstoffen, erts en mineralen, ..), een gigantische vernietiging van natuurlijk kapitaal (water, bossen, biodiversiteit...), en een permanent opschuiven van de grenzen. Die processen vinden in hoofdzaak plaats in het Zuiden om de economie van het Noorden te voeden. Maar ook de nieuw opkomende machten van het Zuiden (Brazilië, India, China...) die ons model als richtinggevend hanteren, veroorzaken dezelfde processen intern in eigen land of in hun buurlanden. Vooral in de context van de globalisering, waarbij de internationale handelsstromen exponentieel zijn gegroeid, en ook omdat de economie nog geen blijk geeft van dematerialisering en de materialenstromen dus blijven groeien, is het belangrijk een zicht te krijgen op al die stromen.

De (neoklassieke) economie drukt dat uit in monetaire stromen – bnp – maar daarmee blijft er een heel groot deel van de reële impact van die internationale stromen buiten het gezichtsveld.

In tegenstelling tot de neoklassieke economie, wijst de ecologische economie² op het feit dat de economie is ingebed in de natuur. Ze ziet de economie als een open systeem, van input van materialen en energie, van productie en verwerking, naar output en afval. De ecologische economie maakt daarom gebruik van een veelheid aan indicatoren die ook andere dan monetaire aspecten van de realiteit in beeld brengen: ISEW (*Index for Sustainable Economic Welfare*); EAA (*Eerlijke Aarde Aandeel*), EVA (*Ecologische voetafdruk*); HANPP (*Human Appropriation of Net Primary Production*, over landbeslag) en MEFA (*Material and Energy Flow Accounting*, over materiaal- en energiestromen).

Metabolismeprofielen en grondstoffenstromen

Die verschillende indicatoren maken het mogelijk een sociaal metabolismeprofiel op te maken van een land of een regio of een beschavingsmodel, een profiel dat een zicht geeft op de relatie tussen economie en natuur. De MEFA gaat over de doorstroom van materialen en energie en wordt uitgedrukt in ton en joule. De HANPP is een index voor het verlies aan biomassa en biodiversiteit en geeft aan hoeveel natuur de mens door zijn cultuur (economie, landbouw, wonen, wegen...) in beslag neemt. Hoe hoger de HANPP (de toe-eigening door de mens), hoe minder biomassa er over is voor 'wilde' soorten.

De economie van een land of een streek kan dan in volgende termen uitgedrukt worden: ze verstrekt 230 GJ energie per persoon per jaar, heeft een HANPP van 35 procent, de materiaalstroom loopt op tot 21 ton per persoon per jaar, waarbij fossiele brandstoffen 5 ton bedragen; van de materiaalstromen worden 6 ton geïmporteerd, 1 ton geëxporteerd; het inkomen per capita is 32.000 \$. Het land dat aan dit profiel beantwoordt staat op de negende plaats op de *Human Development Index* van UNDP, en behoort dus tot de rijke industrielanden.

Het land dat op de 137ste plaats staat op de HDI, vertoont volgend metabolismeprofiel: 35 GJ energie per persoon per jaar, een HANPP van 60 procent (dichtbevolkt land, dat heel sterk steunt op biomassa, met weinig externe handel); met materiaalstromen van 3,5 ton per persoon per jaar; de buitenlandse handel is minder dan 0,3 ton per persoon per jaar van export of import en het inkomen per capita is slechts 1800 \$.

In een ontwikkelingsland kan bijvoorbeeld het toenemend gebruik van kerosine en LPG voor het koken en verwarmen van de huizen, leiden tot een afname in HANPP, wat minder druk legt op de wouden. In de rijke landen, zoals in de EU, kan de HANPP afnemen, door het externaliseren van de milieudruk door van elders grondstoffen in te voeren (onze steenkoolmijnen zijn gesloten, maar we importeren fossiele brandstoffen van elders); het vervangen van fossiele brandstoffen door biobrandstoffen, doet de HANPP stijgen omdat het de vraag naar biomassa massaal opdrijft en het biodiversiteitverlies stimuleert.

Zo'n metabolismeprofiel leert ons dat België en Nederland zeven maal zoveel landbeslag nodig hebben buiten hun eigen territorium om hun veestapel te onderhouden. En dat de EU vier maal zoveel ton invoert dan ze uitvoert, terwijl Latijns-Amerika zes maal zoveel ton uitvoert dan het invoert. Zulke indicatoren kunnen mee ingebracht worden om na te denken over een eerlijke verdeling van energie, biomassa, ... per capita in de wereld.

De Oostenrijkse onderzoeker Helmut Haberl maakte een studie over de *Ecological Embeddedness of the Economy* over de periode 1700 – 2000, waarin hij de economieën indeelde in drie groepen: de industrielanden, de ontwikkelingslanden en Oost-Europa /ex-Sovjetunie³. We beperken ons hier tot de meest opvallende bevindingen:

- * De wereldbevolking groeide met een factor 9,8: in de ontwikkelingslanden: 10,4; in Oost-Europa / ex-Sovjetunie 9,1; in industrielanden 7,6.
- * Het totale bnp groeide met een factor 91, maar in de industrielanden was dat met een factor 181, in ex-Sovjetunie/Oost-Europa met een factor 67, in ontwikkelingslanden met factor 57.
- * Ongeveer 1/4 tot 1/3 van de wereldbevolking is erin geslaagd aan de armoede te ontsnappen door in te schepen in een proces van 'industrialisering', terwijl 2/3 tot 3/4 van de wereldbevolking zich bevinden in een transitieproces van agrarische subsistentie-economie naar een geïndustrialiseerde samenleving.
- * De industrielanden nemen 24 procent van het landoppervlak in (zonder Antartica) maar herbergen slechts 14 procent van de wereldbevolking. Toch wordt 53 procent van het bnp hier gegenereerd; de ontwikkelingslanden benemen 59 procent van de landoppervlakte, herbergen hierop 79 procent van de wereldbevolking, maar genereren slechts 41 procent van het bnp.
- * In de wereldeconomie nemen vandaag alle energiebronnen toe; in de loop van de 20ste eeuw is het gebruik van biomassa verviervoudigd (een verhoging van de HANPP, voor voedsel, veevoer en brandhout), van steenkool verzesvoudigd, en het gebruik van olie nog veel meer gestegen.
- * Tussen 1930 en 2000 steeg het totale energiegebruik met een factor 4.14, maar die groei was ongelijk verdeeld over de wereld: de industrielanden en Oost-Europa/ex-Sovjetunie groeiden met een factor 3.7, de ontwikkelingslanden met een factor 4.9. Die grotere factor voor de ontwikkelingslanden is vooral toe te schrijven aan de bevolkingsgroei. De per capita beschikbaarheid van energie groeide in de ontwikkelingslanden slechts met 1.44, wat ongeveer gelijk is aan het globale gemiddelde van 1.46. In de industrielanden en in Oost-Europa/ex-Sovjetunie verdubbelde het per capita energiegebruik! Het per capita energiegebruik groeide langzaam in de ontwikkelingslanden maar het kwam zelfs nooit in de buurt van het energiegebruik van industrielanden in 1930 dat toen 150 GJ/cap/jaar bedroeg. In de industrielanden verdubbelde het per capita energiegebruik van 150 in 1930 naar 300 GJ/cap/jaar in 2000.
- * De gegevens tonen duidelijk dat het socio-economisch metabolisme

van de mens een relevante component is geworden van de globale biogeochemische stromen. Dat bevestigt de stelling dat we in een nieuw geologisch tijdperk zijn gekomen, het 'antropoceen', het tijdperk van de mens. * Vandaag is het bnp per capita in de industrielanden 7 keer hoger dan dat van de ontwikkelingslanden en de extractie van grondstoffen en het energiegebruik bijna 5 keer hoger. 3/4 van de mensheid leeft in armoede

- * Als we ervan uitgaan dat de 3/4 van de wereldbevolking die vandaag in ontwikkelingslanden leven, de consumptiepatronen zouden aannemen van de industrielanden, dan zou dat het energieverbruik van de mensheid brengen op 1800 EJ/jaar (bij een wereldbevolking van 6 miljard), en 2550 EJ/jaar (voor 8,5 miljard tegen 2050). Dat energieverbruik is gelijk aan het totale NPP (*Net Primary Production*) van de grondoppervlakte van de aarde.

Conclusies:

- * Het is fysisch totaal onmogelijk dat de ontwikkelingslanden het model van de industrielanden volgen.
- * Efficiënter gebruik van grondstoffen per eenheid bnp is belangrijk, maar is onvoldoende om de trend te keren. Het verder dematerialiseren van de economie is belangrijk, maar kan niet alles oplossen. Nieuwe technologie is slechts een deel van de oplossing. We moeten ook op zoek gaan naar nieuwe vormen van moderniteit.

Internationale handel

De relatie tussen handel en milieu is één van de hevigste discussiepunten tussen milieueconomen en ecologische economen. Er zijn drie verschillende benaderingen van het thema: vanuit de traditionele economie, de milieueconomie en de ecologische economie. De traditionele economie benadrukt de gevaren of bedreigingen van een streng milieubeleid want milieunormen werken belemmerend. De milieueconomie vertrekt vanuit de neoklassieke economie en ziet een positieve relatie tussen handel en de kwaliteit van het milieu: handel leidt tot meer welstand, en dus tot méér middelen om te investeren in milieuzorg. De ecologische economie stelt de mogelijkheid van een duurzaam internationaal handelssysteem fundamenteel in vraag.

De ecologische economie stelt de mogelijkheid van een duurzaam internationaal handelssysteem fundamenteel in vraag.

Volgens de neoklassieke en de milieueconomie wordt handel verondersteld welvaart te creëren, vermits elk land datgene produceert en exporteert wat het op de meest efficiënte manier kan. Strategieën voor vrijhandel, zo stellen deze economen, leiden tot een win-win resultaat zowel

voor de exporterende als voor de importerende landen. Handel brengt economische groei, en die laat regeringen toe belastingen te heffen. Met die belastingen kan er aan verschillende verzuchtingen voldaan worden, zelfs het bestrijden van de pollutie en het beschermen van het milieu. Meer zelfs: groei heeft een positief effect op de vraag naar een goed milieu. Bovendien laat handel het toe om technologieën die pollutie bestrijden, in te voeren. Vrijhandel kan op die manier leiden tot een properder milieu.

Volgens deze benadering, zijn internationale verschillen in milieustandaarden normaal en hoeft geen enkel land zijn normen op te leggen aan een ander land. Elk land heeft het recht lokale standaarden op te leggen, overeenkomstig zijn eigen prioriteiten. Op die manier kan ook de consument groene producten kiezen en kan er een klimaat groeien voor multilaterale samenwerking om milieuproblemen op te lossen. Dat is trouwens ook de visie van de WTO.

Het belangrijkste streefdoel voor de milieueconomie is daarbij wel de externe kosten te internaliseren. Duurzaamheid voor milieueconomen is zachte duurzaamheid en hangt af van de juiste 'schatting', waardebeoordeling van de externe kosten. Vandaar het hele discours over de waardebeoordeling van de ecosystemen en hun diensten.

Volgens ecologische economen zoals Joan Martinez Alier gaan de milieueconomen al te makkelijk uit van twee positieve veronderstellingen: die tussen internationale handel en economische groei, en die tussen economische groei en milieubescherming. Wat de eerste relatie betreft is er tal van bewijsmateriaal dat landen met een groeiende export een hoger bnp hebben. Maar er is geen enkel bewijsmateriaal dat de link aantoonde tussen handel en inkomen. In landen als Ecuador (petroleum, garnalen) of Bolivia of Peru (mijnbouw) is de export gegroeid ten gevolge van de SAPs (de Structurele Aanpassingsprogramma's van de jaren '80). Maar de meerinkomsten resulteerden helemaal niet in een hoger inkomen voor de bevolking. Zelfs de nationale economieën zijn er niet beter van geworden, omdat het kapitaal overwegend buitenlands kapitaal is en de neoliberale economische modellen zo gestructureerd zijn dat alle obstakels voor het vrij bewegen van het kapitaal worden weggenomen. Een economie gebaseerd op extractie van natuurlijke rijkdommen, of van maquilas... is eerder een roofoeconomie die tot ecologische degradatie leidt.

Wat de relatie tussen groei en milieu betreft zijn de milieueconomen geneigd in de Kuznets-curve te geloven. Dit theoretisch model stelt dat economische groei op termijn de voorkeur doet verschuiven en ertoe leidt dat men gaat opteren voor een beter milieu, waardoor de druk op de ecosystemen afneemt. Maar dat is vaak wishfull thinking. Wanneer het economische proces dat die economische groei genereert, een onomkeerbare degradatie van het milieu heeft veroorzaakt, of een totale uitputting van de bronnen, dan is dat ecosysteem niet meer in staat om te regenereren. Een heel groot deel van de milieuschade die aangericht wordt in het Zuiden is onomkeerbaar: verlies van biodiversiteit, uitputting van natuurlijke rijkdommen, diepgaande vervuiling, aantasting van water en luchtkwaliteit waardoor ziektes veroorzaakt worden. Wanneer economische groei mensen welvarend genoeg gemaakt heeft om de schade op te ruimen, is het te laat om nog groen te zijn. Bovendien werkt die Kuznetscurve goed voor bijvoorbeeld Europa. Omdat we rijk genoeg zijn om nieuwe technologieën te gebruiken, maar ook omdat we een deel van onze vervuilende economische activiteiten exporteren naar het buitenland: geen steenkoolontginning meer, maar import van petroleum! Papierproductie wordt verhuisd naar Uruguay en Argentinië. Vee voor ons vlees wordt elders gekweekt. Voor veevoer en giftige bloemen nemen we elders het land in beslag. Milieulast wordt hier afgewenteld waardoor die in het Zuiden nog zwaarder gaat wegen.

Ecologische economen vrezen ook dat het verlagen van de milieustandaarden de belangrijkste strategie wordt van landen in het Zuiden, om een absoluut voordeel te creëren en zo bedrijven aan te trekken. Op die manier wordt er een *race to the bottom* gestimuleerd. Dat was bijvoorbeeld duidelijk het geval in Mexico met de start van NAFTA, het vrijhandelsverdrag tussen Mexico, de VS en Canada, waarbij chemische, zwaar vervuilende industrie de Rio Grande overstak omdat in Mexico de milieunormen lager zijn. Op dit ogenblik staat de WTO handelsrestricties toe die 'sociale dumping' moeten voorkomen (voor producten gemaakt door gevangenen; of voor producten die de gezondheid kunnen schaden). Maar je kan volgens de WTO geen handelsbelemmeringen inbouwen voor producten die schade toebrengen aan het milieu.

Duurzaamheid voor milieueconomen is zachte duurzaamheid en hangt af van de juiste 'schatting', waardebeoordeling van de externe kosten. Vandaar het hele discours over de waardebeoordeling van de ecosystemen en hun diensten.

Sommige ecologische economen pleiten ervoor om binnen de WTO-context een artikel in te voegen dat landen toelaat handelsbelemmeringen in te voeren om oneerlijke competitie tussen lokale of internationale industrieën die profiteren van lagere milieustandaarden te vermijden. Zo'n maatregel zou landen in het Noorden kunnen beschermen tegen 'ecologische dumping' uit het Zuiden. Dit soort discussie werd ook binnen Europa gevoerd toen er gedebatteerd werd over de wetgeving omtrent REACH, de regelgeving over chemische stoffen. De hoge drempel die de EU wilde inbouwen, werd niet alleen door de chemische industrie onder druk gezet, maar ook door landen uit het Zuiden die hierin een protectionistische maatregel zien van Europa. Nochtans zijn er ook talloze voorbeelden van ecologische dumping van het Noorden naar het Zuiden: het dumpen van giftig afval, het afwentelen van vervuilende industrieën, het veroorzaken van water- en luchtvervuiling. Daarom is al wel eens gesuggereerd dat handelspartners en handelszones in het Zuiden (zoals Nafta en Mercosur) gezamenlijke handelsovereenkomsten zouden opstellen met de nadruk op milieuaspecten. Of productcertificatie, met eco- of green labeling. Of eokartels, om milieuregulering af te dwingen. De consumentenvraag in het Noorden kan daarbij een cruciale rol spelen in de wijziging van productiewijzen.

Vrijhandel veroorzaakt dan niet alleen een "race to the bottom". Het leidt tot milieuverbetering en economische groei in het Noorden en tot verslechtering en economische stagnatie in het Zuiden.

De visie dat internationale concurrentie en kapitaalsmobiliteit de milieunormen naar beneden zou halen, is een visie die vooral uit het Noorden komt. Het Noorden is bang dat het zijn hoge standaarden gaat verliezen door ecodumping uit het Zuiden. En in het Noorden is er wel interesse om handelsbelemmeringen op te leggen gebaseerd op milieunormen. Martinez-Alier vreest dat dit zou kunnen leiden tot een eco-

imperialisme: ecologische argumenten worden ingeroepen om economische belangen af te schermen. Het standpunt van het Zuiden hierin, sluit eerder aan bij dat van de milieueconomen: ieder land heeft het recht zijn standaarden te bepalen

Volgens Martinez-Alier moet men de internationale stromen van goedkope grondstoffen (of milieugevoelige producten in het algemeen) beschouwen als 'ecologische stromen' waarbij de importerende landen milieukosten overhevelen naar de exporterende landen. Vanuit die optiek wordt het duidelijk dat méér vrijhandel het afwentelen van de milieulast stimuleert. De import van milieugevoelige goederen kan een manier zijn om de lokale milieunormen te halen of op te krikken, ten koste van de milieudegradatie elders. Het Noorden kan dan best milieuvriendelijk zijn, omdat we de negatieve impact hebben afgewenteld op het Zuiden. We halen niet alleen de grondstoffen uit het Zuiden - de 'sources'. We wentelen ook het afval en de vervuiling - de 'sinks' - af op het Zuiden. Dat geldt voor onze landbouw en veeteelt, voor de papierproductie, voor biobrandstoffen... De Kuznetscurve, die best geldt voor de rijke landen, is dan eerder een indicatie dat er in de wereld een internationale specialisatie groeit: arme landen die zich specialiseren in vuile en materiaalintensieve productie, terwijl rijkere landen zich specialiseren in properere en materiaal extensieve productie zonder zelf de consumptiepatronen te moeten wijzigen.

Vrijhandel veroorzaakt dan niet alleen een "race to the bottom". Het leidt tot milieuverbetering en economische groei in het Noorden en tot verslechtering en economische stagnatie in het Zuiden. Het resultaat hiervan is uiteindelijk een "stuck at the bottom", waarbij de landen in het Zuiden in een negatieve spiraal komen die hen niet alleen grondstoffen ontnemt, maar ook in een wetmatigheid brengt die het moeilijk maakt daar nog uit los te komen.

Op globaal niveau is er een duidelijke stroom van primaire grondstoffen van arme landen naar rijke landen. De industrielanden consumeren tweederde van de export van alle primaire grondstoffen, en deze producten vormen ook de grootste bron van exportinkomsten voor de derdewereldlanden. De Derde Wereld is gespecialiseerd in de exploitatie en export van natuurlijke rijkdommen. Specialisatie in grondstofintensieve of milieu-intensieve producten kan echter een 'specialisatieval' veroorzaken. De export van grondstoffen stimuleert geen technologische innovatie of arbeidsspecialisatie, het creëert geen werkgelegenheid en geen meerwaarde in die landen zelf. Landen wiens economie gebaseerd is op export van grondstoffen, hebben ook weinig mogelijkheden om zich op andere domeinen te specialiseren. Deze dynamiek leidt eerder tot economische stagnatie. Strategieën voor ontwikkeling, die internationaal kapitaal willen aantrekken voor de export van grondstoffen (zoals die in Peru, Bolivia, Chili, Venezuela, Ecuador..., Indonesië en andere Zuidoost-Aziatische landen) - vaak met de steun van instanties als de Wereldbank of andere ontwikkelingsinstellingen - leiden tot een groeiende asymmetrie in inkomensdistributie en tot een illusoire groei, en uiteindelijk tot onduurzame ontwikkeling.

Wat we vandaag zien gebeuren is dat landen als China, India en Brazilië macro-economisch wel hebben kunnen profiteren van de globalisering om economisch te groeien, maar intern of ten aanzien van hun buurlanden herhalen ze dezelfde patronen als die welke eeuwen lang gegroeid zijn tussen Noord en Zuid.

Een model dat conflicten genereert

Deze gang van zaken veroorzaakt in toenemende mate stress en conflictsituaties omdat mensen bedreigd worden in hun levensonderhoud en hun voortbestaan, omdat hun habitat wordt aangetast of fundamentele mensenrechten worden geschonden. Enkele voorbeelden: Conflicten over de ontginning van natuurlijke rijkdommen (mijnbouw met zwaar vervuilende producten en met zware impact op het drinkwater), over de toegang tot energiebronnen (petroleum en gas, water voor hydro-elektriciteit, uranium...). Conflicten over de toegang tot biodiversiteit, en over het intellectuele eigendom ervan. Degradatie en erosie van vruchtbare gronden, inheemse bossen die plaats moeten maken voor monoculturele plantages voor soja, tarwe of maïs, voor eucalyptus of dennenbomen voor celluloseproductie. Conflicten over transport, veroorzaakt door olielekken van tankers en pijplijnen (Ecuador, Colombia), over de aanleg van infrastructuurprojecten: nieuwe snelwegen, havens, luchthavens, land- of waterwegen (PPP, IIRSA). Conflicten over afval en pollutie. In de VS bedacht men de term "*toxic struggles*" om de strijd tegen zware metalen of dioxines aan te geven. Zulke strijd wordt er vandaag geleverd tegen verontreiniging met blauwzuur of kwikzilver in de goud- en zilverontginning; tegen de uiterst giftige besproeiingen op sojavelden in Brazilië en Paraguay; tegen de vervuiling van de petroleumindustrie of de chemische industrie. Er zijn conflicten over het dumpen van asbest, elektronisch afval of kernafval... maar ook over globale en moeilijk te traceren verontreiniging: zure regens, pollutie met POPs, CO2-emissies.

Aldie conflictsituaties hebbene immens kostprijsvoordemensen in het Zuiden. Het tast hun schaarse economische middelen, hun ontwikkelingskansen, hun gezondheid en hun overleven, hun waardigheid aan. Heel vaak worden hun reacties van verzet tegen die gang van zaken vandaag ook geduid als 'terroristische activiteit' en worden ordediensten ingeroepen om de dominante structuur overeind te houden: om petroleumbedrijven, sojavelden of mijnconcessies te beschermen, niet de mensen die in de buurt wonen.

Naarmate de schaarste en de stress groeien, groeit ook het aantal gevallen van fundamentele schending van mensenrechten om toegang te krijgen tot of gebruik te maken van natuurlijke rijkdommen.

De politiek-institutionele verankering

De conflictsituaties en de neerwaartse spiraal die het dominante ontwikkelingsmodel veroorzaakt in het Zuiden, is op vele manieren institutioneel verankerd in economische, financiële en politieke structuren.

De beschreven gang van zaken wordt vooreerst gestimuleerd door de peilers van het neoliberale model zelf. Het IMF heeft in de jaren '80 en '90 Structurele Aanpassingsprogramma's opgelegd waarvan het basisrecept was: privatiseren en dereguleren. Bedrijven kwamen daardoor in handen van buitenlands kapitaal, waarvoor de allereerste bedoeling was winst te maken. Sociale aspecten werden ondergeschikt aan de macro-economische doelstellingen. Voor Mexico bijvoorbeeld waren de SAPs de aanloop naar NAFTA (*North American Free Trade Association*). Dat vrijhandelsverdrag heeft tot gevolg gehad dat duizenden kleine boeren in Mexico kopje onder gingen door de goedkope, gesubsidieerde maïs uit de VS die op de Mexicaanse markt gedumpt werd. Duizenden boeren hebben toen het platteland verlaten om in de hoofdstad te gaan wonen, of zijn de levensgevaarlijke grens naar de VS overgestoken. Het verlies van die voedselsoevereiniteit hebben de Mexicanen begin dit jaar duur betaald, toen de maïsprijs, o.a. onder invloed van de biobrandstoffen, drastisch steeg. Tal van landen in het Zuiden hebben sinds de SAPs de voedselproductie voor de lokale markt afgebouwd, ten voordele van *cashcrops* of andere economische activiteiten, en zijn afhankelijk geworden van voedselimport. Voor sommige arme landen is de huidige stijging van de voedselprijzen ronduit rampzalig.

Ook de Wereldbank promoot dit ontwikkelingsmodel, en geeft, zoals andere internationale banken of ECAs (Export Krediet Instellingen) financiering aan mijnbouwprojecten, agro-industriële projecten (soja-monoculturen) of energieprojecten (stuwdammen, gasontginning) in de veronderstelling dat het de economie van die landen ten goede komt. Nochtans blijken de belangrijkste begunstigden de transnationale bedrijven te zijn die op die manier met internationale of overheidssteun hun commerciële projecten kunnen ontplooien. In 2003 liet de Wereldbank zelf een uitgebreid onderzoek doen naar de impact van ontginningsindustrieën op ontwikkelingslanden, het EIR (*Extractive Industrie Review*). Uiteindelijk is die studie afgevoerd en in een diepe lade terecht gekomen, omdat ze te kritisch was en te veel nadruk legde op de schending van mensenrechten en op de verwoestende milieu-impact. Heel vaak worden landen in het Zuiden gedwongen zulke projecten op te zetten omwille van de hoge schuldenlast die ze moeten afbetalen.

Ook corrupte regeringen zijn vaak een makkelijke prooi voor transnationale bedrijven om vrij spel te krijgen. Controle over die transnationale bedrijven is heel moeilijk. De belangrijkste juridische instrumenten waarover men beschikt zijn de *Guidelines for Multinational Enterprises* (opgesteld binnen OESO-verband), en de *Global Compact*, een kader opgesteld binnen de VN. De *Equator Principles* zijn richtlijnen voor sociale en milieunormen bij financiële projectsteun. Maar geen van die drie kaders zijn juridisch afdwingbaar.

Het duurzaamheidsdenken gekaapt

Het neoliberale model heeft ook beslag gelegd op het duurzaamheidsdenken.

In 1972 publiceerde de Club van Rome *Grenzen aan de Groei*, waarvan de conclusie niet veel aan de verbeelding over liet: als de groeitrends van de wereldbevolking, de industrialisatie, vervuiling, voedselproductie en uitputting van de natuurlijke hulpbronnen onveranderd blijven doorgaan, worden de grenzen van de groei nog vóór 2100 bereikt, met de instorting van het wereldsysteem tot gevolg. Het blinde vooruitgangsgeloof werd toen al vanuit wetenschappelijke invalshoek radicaal aan de kaak gesteld. Toch bleef het uiterst moeilijke concept van economische groei in vraag stellen.

In 1987 verscheen het Brundtlandt-rapport *Our Common Future* over duurzame ontwikkeling en in 1992 was er de Aardetop (*Earth Summit*) van Rio de Janeiro, waar het milieuvraagstuk aan het mondiale rechtvaardigheidsvraagstuk gekoppeld werd. Voor het eerst werd ook het paradigma van Duurzame Ontwikkeling gelanceerd. Maar, in tegenstelling tot het rapport van de Club van Rome – dat klaar en duidelijk stelde waar het op stond -, stonden in Rio de groeiende invloed van het marktdenken en de nobele principes van het Brundtlandrapport lijnrecht tegenover elkaar. Niettemin werd er hardnekkig gepoogd om win-winoplossingen uit de brand te slepen, met een onwerkbaar compromis als resultaat. Op politiek vlak behield een staat de soevereiniteit over zijn natuurlijke rijkdommen. Op economisch vlak opteerde men voor het verdedigen van vrijhandel en open markten op globaal niveau. Enkele belangrijke momenten werden wel vastgelegd: zo werd op ethisch vlak het principe gelanceerd van de vervuiler betaalt, alsook het voorzorgsprincipe. Ook ondertekenden 178 landen een aantal belangrijke documenten, zoals het *Biodiversiteitsverdrag* (CBD), het *Raamakkoord inzake Klimaatverandering* (UNFCCC), de *Verklaring van de Bossen* en *Agenda 21*, het concrete actieprogramma.

Men heeft echter geprobeerd om dat alles te realiseren door de koek altijd maar verder te laten groeien. De koppeling van het milieuaspect aan het concept van ontwikkeling als groei, heeft enorme gevolgen gehad voor de definitie en de invulling van het concept 'duurzame ontwikkeling'. Het westerse ontwikkelingsmodel werd niet fundamenteel in vraag gesteld en het duurzaamheidsdenken werd gekaapt.

Intussen krijgen ontsnappingsroutes gestalte in talrijke vormen. Vooral in het Zuiden is er heel veel kritiek op initiatieven als Sociaal Verantwoord Ondernemen (SCR), eco-labeling en allerlei vormen van *greenwashing*, als een handige manier van bedrijven om zichzelf een goed geweten te kopen terwijl er in wezen aan de grond van de zaak niets verandert. In die zin dient er ook bijzonder kritisch gekeken te worden naar de optie voor biobrandstoffen, die behalve een ernstige bedreiging voor de voedselzekerheid, nauwelijks enige bijdrage levert op het vlak van CO₂-reductie. Alsook naar het berekenen van de monetaire waarde van ecosysteemdiensten (zoals waterzuivering, nuttige planten, ...) en de voorstelling alsof met het betalen ervan het probleem zou opgelost zijn. Met zwakke duurzaamheid als richtlijn, kan het Noorden makkelijk 'schoner' worden, door zijn milieukost af te wentelen op het Zuiden.

Martinez-Alier zegt hierover: "Er is een zeer grote asymmetrie in middelen en macht, tussen diegenen die zich verzetten tegen projecten die het overleven

In tegenstelling tot het rapport van de Club van Rome – dat klaar en duidelijk stelde waar het op stond -, stonden in Rio de groeiende invloed van het marktdenken en de nobele principes van het Brundtlandrapport lijnrecht tegenover elkaar. Niettemin werd er hardnekkig gepoogd om win-winoplossingen uit de brand te slepen, met een onwerkbaar compromis als resultaat.

De milieubeweging is altijd opgekomen voor een 'grondstoffenarme' en 'natuurcompatibele' economie en dat zijn precies dezelfde eisen als die welke nodig zijn voor een meer rechtvaardige wereld.

van mensen, lokale culturen, het milieu ... bedreigen, en zij die deze waarden opofferen op het altaar van ouderwetse industrialisering en economische groei, gebaseerd op mijnbouw of extractieve industrie...". Sommige ngo's zullen proberen in het verweer te gaan door alternatieve kosten-batenanalyses op te stellen, die ook het verlies aan biodiversiteit,

milieudiensten, *livelihood*, de lasten van het afval, de sociale verloedering moeten compenseren. Omdat dit de enige taal is die regeringen en bedrijven verstaan. Maar het vereenvoudigen van zulke complexe conflicten en het opleggen van één enkele vorm van waardeoordeel, is niet méér dan een oefening in politieke macht. De talen of waardesystemen die betrekking hebben op territoriale rechten, *livelihood*, sacraliteit, zijn niet vergelijkbaar met geldwaarden of kunnen niet uitgedrukt worden in bnp. Het gaat over de '*incommensurability of values*' – waarden die onvergelijkbaar zijn, die niet bij elkaar kunnen opgeteld worden. De vraag is dan: "Wie heeft het recht of wie heeft de macht om de economische waardental op te leggen en te laten domineren op de andere?"

Eén aarde

De uitweg uit de problemen die hierboven geschetst werden, is niet gelegen in vluchtroutes, maar evenmin in één enkel alternatief. De uitwegen zijn veelvoudig en krijgen ook vorm in kleine kiemen van alternatieve ontwikkeling in India, Bolivia, Mexico, Brazilië, Argentinië, Zuid-Afrika, Congo of Ghana.

Volgens Wolfgang Sachs is de grote uitdaging vandaag gelegen in het realiseren van '*wealth, capable of justice*': vormen van welvaart die gebaseerd zijn op een rechtvaardige verdeling van alle middelen. De milieugenda vandaag valt samen met de rechtvaardigheidsagenda. De milieubeweging is altijd opgekomen voor een 'grondstoffenarme' en 'natuurcompatibele' economie en dat zijn precies dezelfde eisen als die welke nodig zijn voor een meer rechtvaardige wereld. In de visie van Wolfgang Sachs bestaat de ecologische transitie uit volgende drie elementen: een efficiëntiepad, een consistentiepad en een sufficiëntiepad. We hebben nu al wat macht verworven op het vlak van efficiëntie en consistentie maar heel weinig op het vlak van sufficiëntie, omdat er telkens ontsnappingsmogelijkheden zijn. Wanneer je afstand neemt van deze ontsnappingsmogelijkheden dan heb je geen andere mogelijkheden dan wegen van *sufficiëntie* uit te vinden. Dat is de opdracht waar het Westen vandaag voor staat. Misschien wordt zuinigheid ooit nog wel hip.

BIO

Alma De Walsche is journalist voor het maandblad MO* en lid van *Terra Reversa*. Haar thema's zijn de politieke en sociale actualiteit van Latijns-Amerika, en ecologische thema's in mondiaal perspectief.

NOTEN

- 1 Zie voor een bespreking de rubriek 'Terra incognita' in de nummers 40 en 41 van *Oikos*.
- 2 Zie ook *Oikos* 41, 2/2007, een themanummer over ecologische economie.
- 3 Voor onderzoek en bijhorende grafieken: <http://www.epw.org.in/epw/uploads/articles/9983.pdf>